

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ

Οκτώβριος– Δεκέμβριος 2001

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ
ΝΟΣΗΛΕΥΤΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ

NOSILEFTIKI Volume 40
Issue 4
October – December 2001

QUARTERLY PUBLICATION OF THE HELLENIC
NATIONAL GRADUATE NURSES ASSOCIATION

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ

Τριμηνιαίο Περιοδικό του Εθνικού Συνδέσμου
Διπλωματούχων Νοσηλευτών Ελλάδος

Τόμος 40 • Τεύχος 4 • Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2001

Περιεχόμενα

1. Οδηγίες για τους συγγραφείς 4
2. Άρθρο Σύνταξης 7
Α. Παπαδαντωνάκη

Ειδικό Άρθρο

1. Η γλώσσα των παιδιών: Ψυχαναλυτική προσέγγιση της
F. Dolto 8
N. Μόσχος

Ανασκοπήσεις

1. Ηπατίτιδα Β: Επιδημιολογία – Ανοσοπροφύλαξη 15
M. Νούλα, Ελ. Θεοδοσοπούλου - Ευθυμίου
2. Ο πολλαπλός ρόλος του ειδικευμένου νοσηλευτή
στη σκλήρυνση κατά πλάκας 21
Χ. Χρυσοβισάνου
3. Πρώτες βοήθειες και αγωγή υγείας 26
Γ. Βεσκούκη
4. Βιολογικοί ρυθμοί στο νοσηλευτικό επάγγελμα:
Η ενδογενής επίδραση της μελατονίνης 38
Δ. Παϊκοπούλου, M. Γέραλη

Ερευνητικές Εργασίες

1. Απόψεις νοσηλευτικού προσωπικού
για την ευθανασία 43
M. Πριάμη, Α. Μερκούρης, Ε. Αδαλή, Γ. Τουρούκη
2. Ηλεκτρονικοί υπολογιστές: είναι έτοιμο
το νοσηλευτικό προσωπικό να προσαρμοστεί
στη νέα τεχνολογία; 51
Α. Μερκούρης, Β. Παπαγιαννάκη, Α. Ουζουνίδου
3. Μετεγχειρητικός πόνος στα παιδιά.
Αντιμετώπισή του από τους γονείς στο σπίτι 60
Β. Μάτζιου, Ε. Κυρίτση, Ε. Κτενάς
4. Συναισθηματική κατάσταση εφήβων και νέων
μετεφηβικής ηλικίας με ινσουλινοεξαρτώμενο
σακχαρώδη διαβήτη 67
M. Παπαδημητρίου, Α. Κουτρομπάνου, Π. Φίβη
5. Η αξία της πρακτικής άσκησης στην ολοκλήρωση
της εκπαίδευσης των νοσηλευτών 76
Φ. Μπαμπάτσικου, Ε. Γουλιά, Α. Νέστωρ, Χ. Μαρβάκη
Γ. Κατσάλου, Α. Ρέππα
6. Οδική συμπεριφορά μαθητών
τεχνικής εκπαίδευσης 81
Β. Μάτζιου, Η. Μπροκολάκη, Σ. Ζυγά
Ε. Πετροπούλου, Ε. Κτενάς
7. Απόψεις, τάσεις και εμπειρίες ατόμων
εξαρτημένων από ψυχοτρόπους ουσίες 89
Π. Ιορδάνου, Ε. Σιαμάγκα, Ε. Ευαγγέλου
M. Γιασεμή-Κανάκη, Κ. Κουλούρα
8. Μυοσκελετικές διαταραχές στο νοσηλευτικό
προσωπικό 97
Κ. Κακαβελάκης, Χ. Βαρδάκη, Κ. Ανυφαντή
9. Αντιλήψεις των γονέων για τη συμμετοχή τους
στη φροντίδα του παιδιού στο νοσοκομείο 106
Ε. Ευαγγέλου, Ε. Κυρίτση, Χ. Λεμονίδου, Ε. Αδάλη
Π. Ιορδάνου, Χ. Μπαρτσόκας

Αναλυτικές οδηγίες για τους συγγραφείς 118

NOSILEFTIKI

Quarterly Publication of the Hellenic National
Graduate Nurses Association

Volume 40 • Issue 4 • October – December 2001

Contents

1. Instructions to authors 4
2. Editorial 7
A. Papadantonaki

Special Article

1. The language of children: F. Dolto's
psychoanalytic approach 8
N. Moschos

Reviews

1. Hepatitis B: Epidemiology – immunoprotectionism 15
M. Noula, El. Theodosopoulou - Efthimiou
2. The role of the nurse specialist in
multiple sclerosis 21
C. Chrysovitsanou
3. First aid and health education 26
G. Veskouki
4. Biological rhythms in nursing staff: the endogenous
influence of melatonin 38
D. Paikopoulou, M. Gerali

Research Papers

1. Nursing personnel opinions
for euthanasia 43
M. Priami, A. Merkouris, E. Adali, G. Tourouki
2. Computers: are nurses ready
to adapt
the new technology? 51
A. Merkouris, V. Papagiannaki, A. Ouzounidou
3. Post-operative pain in children:
coping with it at home 60
V. Matziou, H. Kyritsi, Eft. Ktenas
4. Emotional condition amongst teenagers
and young adolescents suffering from insulin
dependent diabetes mellitus 67
M. Papadimitriou, A. Koutroubanou, P. Fivi
5. The value of clinical nursing practice in nursing
education re which is needed 76
F. Babatsikou, I. Goulia, A. Nestor, C. Marvaki
G. Kotsalou, A. Reppa
6. Driving behavior among technical school students
in Greece 81
V. Matziou, H. Brokalaki, S. Zyga
E. Petropoulou, E. Ktenas
7. Perceptions, attitudes and trends of addicted persons
to psychoactive substances 89
P. Iordanou, E. Siamaga, H. Evagelou
M. Giasemi-Kanaki, K. Kouloura
8. Musculoskeletal complaints
in the nursing staff 97
K. Kakavelakis, C. Vardaki, K. Anyfanti
9. Perceptions of parents about their participation
in the care of hospitalized children 106
H. Evagelou, H. Kyritsi, C. Lemonidou, E. Adali
P. Iordanou, C. Bartsokas

Detailed instructions to authors 118

Τα ενυπόγραφα κείμενα δεν εκφράζουν απαραίτητα και τις απόψεις του Ε.Σ.Δ.Ν.Ε.

Νοσηλευτική 4, 8-14

Η γλώσσα των παιδιών: Ψυχαναλυτική προσέγγιση της Françoise Dolto

Νίκος Μόσχος

Κλινικός Ψυχολόγος, MSc
BSc – Νοσηλευτής T.E.Περιφερειακό Γενικό Νοσοκομείο Νίκαιας
«Άγιος Παντελεήμων»

Περίληψη

Ο βασικός σκοπός της εργασίας αυτής είναι η αναφορά και η ανάλυση σε διάφορα επίπεδα της ξεχωριστής προσέγγισης της ψυχαναλύτριας Françoise Dolto σχετικά με τους τρόπους επικοινωνίας των παιδιών.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επικοινωνία παιδιών με ψυχοπαθολογία είτε ψυχωσική είτε νευρωτική. Επίσης, προσεγγίζεται η γλώσσα ως στοιχείο κοινωνικοποίησης, καθώς και ο ρόλος της γλώσσας των παιδιών στις οικογένειες που χωρίζουν.

Η σημασία της μελέτης αυτής έχει να κάνει με την αξιολόγηση της ιδιαίτερης σημασίας του έργου της Françoise Dolto, το οποίο μας ανοίγει νέες προοπτικές στην κατανόηση των παιδιών και στην ουσιαστική δυνατότητα της επικοινωνίας μας με αυτά.

Για το κλινικό έργο των νοσηλευτών, ιδιαίτερα σε παιδοψυχιατρικές κλινικές, μπορεί να αποτελέσει ένα αξιόλογο βοήθημα στη διαμόρφωση ουσιαστικών θεραπευτικών σχέσεων με τους μικρούς ασθενείς.

Λέξεις-κλειδιά:

ψυχανάλυση παιδιών,
συμβουλευτική ψυχολογία,
ψυχαναλυτική θεραπεία,
ψυχωσικό παιδί,
ψυχοπαθολογία παιδιών.

Υπεύθυνος Αλληλογραφίας:
Νίκος Μόσχος
Σαλαμινομάχων 5, 185 37 Πειραιάς
Τηλ. 0104517024, 0944879306

Nosileftiki 4, 8-14

The language of children: Françoise Dolto's psychoanalytic approach

Nikos Moschos

Clinical Psychologist, MSc
BSc – Nurse RNGeneral Hospital Nikea
«Saint Panteleimon»

Abstract

The primary aim of this review is the reference and analysis of Françoise Dolto's approach about the ways of communicating with children. Françoise Dolto was one of the most famous French child psychiatrists, specialised in psychoanalysis. The value of a real communication with psychotic and neurotic children along with their language approached as an element of socialization, are two of the most important issues in this review. F. Dolto also studied the effect of children language in divorced families. The true meaning of this review deals with the importance of Françoise Dolto scientific work. With her studies as a guide, we can understand the special meanings children language can get, specifically to children with psychopathological behaviour. This review can be of great help to paediatric nurses, specially in child-psychiatric clinics, as it can assist considerably in building better therapeutical relations with the young patients.

Key words:

children's psychoanalysis,
advisable psychology,
psychopedagogy,
psychoanalytic therapy,
children psychopathology.

Corresponding Author:

Nikos Moschos
5 Salaminomachon Str., 185 37 Piraeus
Tel. 003 0104517024, 0944 879306

Εισαγωγή

Η περίπτωση του μικρού Χανς, μυθική πια, που εμφανίζεται το 1909, αποτελεί σημείο αναφοράς για κάθε περαιτέρω μελέτη γύρω από την ψυχανάλυση των παιδιών.

Οι δύο σημαντικές τάσεις που αναπτύχθηκαν έκτοτε εκπροσωπήθηκαν κυρίως από τις Άννα Φρόυντ και Μέλανι Κλάιν, των οποίων η διαμάχη πάνω σε βασικά σημεία είναι γνωστή¹.

Ο Θ. Τζαβάρας² αναφέρει ότι «το πρόβλημα της αγωγής των παιδιών μάς θυμίζει με επίκαιρο τρόπο το γεγονός ότι σε αυτό τον αιώνα της ψυχανάλυσης τρεις μεγάλες κυρίες άφησαν ανεξίτηλα τα ίχνη τους πάνω στο θεωρητικό σώμα της ψυχανάλυσης.

Τον Σεπτέμβριο του 1939, ο Σίγκμουντ Φρόυντ πεθαίνει στο Λονδίνο, λίγο καιρό μετά τον υποχρεωτικό του εκπατρισμό από τη Βιέννη, περιστοιχισμένος από την κόρη του Άννα Φρόυντ, 43 χρόνων τότε.

Στην ίδια πόλη ζει και δρα, πάνω από μία δεκαετία, μια άλλη μεγάλη κυρία της ψυχανάλυσης. Η Μέλανι Κλάιν είναι ήδη 57 ετών το 1939.

Την ίδια χρονιά, η 32χρονη F. Dolto δημοσιεύει στο Παρίσι τη διατριβή της, που αναφέρεται στις σχέσεις της παιδιατρικής και της ψυχανάλυσης. Η F. Dolto δεν συνάντησε ποτέ τον Φρόυντ, όπως άλλωστε ούτε και ο Λακάν, που ήταν 39 ετών σε αυτή την κρίσιμη για την ανθρωπότητα και την ψυχανάλυση χρονιά».

Η επιλογή μιας τέτοιας εισαγωγής ίσως να θέλει να τοποθετήσει την F. Dolto χρονικά, σε σχέση με μυθικά ονόματα στον χώρο της ψυχανάλυσης. Ίσως όμως και να θέλει απλώς να την αναφέρει ως ένα από αυτά.

Η F. Dolto, της οποίας το έργο ίσως να είναι εφάμιλλο των προηγούμενων ονομάτων στην ψυχανάλυση των παιδιών, ακολούθησε δικούς της δρόμους σκέψης και θεωρίας, αλλά και θεραπευτικής τακτικής, με μόνη πιθανόν ουσιαστικότερη συγγένεια τις λακανικές θεωρίες.

Η μελέτη των κειμένων που είτε έχει γράψει η ίδια η F. Dolto είτε προέρχονται από συνεντεύξεις της για θέματα σχετικά με την επικοινωνία μας με τα παιδιά δημιουργεί πλήθος προβληματισμών, αναζητήσεων και σκέψεων σχετικά με τον ρόλο των παιδιών, με το πώς μπορούμε να τα προσεγγίσουμε, να τα καταλάβουμε, να τα βοηθήσουμε να εκφραστούν.

Το ξεχωριστό στοιχείο της όλης της θεωρίας είναι η έννοια του «λόγου» με όποιον τρόπο μπορεί να εκ-

φραστεί αυτός στα παιδιά. «Μπορούμε να απομονώσουμε», αναφέρει η Α. Βουδούρη¹, «σε μία φράση μία ή περισσότερες λέξεις, μείζονα σημαίνοντα χωρίς τα οποία αυτή η φράση δεν θα έλεγε πλέον τίποτε.

Το ίδιο ακριβώς γίνεται με ένα υποκείμενο που έρχεται να μιλήσει για τον εαυτό του. Τα μείζονα σημαίνοντα που διακρίνουμε στον λόγο του θα πρέπει να επισημανθούν. Αν λείπουν αυτά τα σημαίνοντα, το εν λόγω υποκείμενο δεν μπορεί πλέον να είναι αυτό που είναι».

Η βασική θεωρία της F. Dolto είναι ότι τα πάντα είναι «γλώσσα» και ότι προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης και κατανόησής της θα στραφεί θεωρητικά και πρακτικά ο ψυχαναλυτής.

Ομως και οι γονείς, για να κατανοήσουν τα παιδιά τους, πρέπει να μιλήσουν τη γλώσσα τους. Αναφέρει χαρακτηριστικά³: «ποτέ να μη μιλάμε μωρουδίστικα με ένα παιδί. Το παιδί έχει ανάγκη να ακούει αυτό που του λένε στη μητρική του γλώσσα, τη γλώσσα που ακούει τους γονείς να χρησιμοποιούν για να επικοινωνήσουν και μυείται στη σύνταξη ακόμη και πολλών γλωσσών, και σκέφτεται — εμείς τα ανθρώπινα όντα σκεφτόμαστε μόνο με λέξεις».

Για να μπορέσει κάποιος να κατανοήσει σε βάθος τις προσεγγίσεις της F. Dolto, ίσως θα έπρεπε να παρακολουθούσε τον προφορικό της λόγο, καθώς και τις κλινικές της δεξιότητες.

Αναφέρει χαρακτηριστικά η Ε. Κούκη⁴ ότι κατά την εργασία της η F. Dolto σε ένα βρεφοκομείο στα προάστια του Παρισιού μίλησε με τον εξής τρόπο στο ξεκίνημα της θεραπείας της σε ένα αγοράκι 10 μόλις μηνών: «Με λένε Françoise Dolto. Είμαι ψυχαναλύτρια. Ακούω τα παιδιά που υποφέρουν στην ιστορία τους. Ο,τι λέγεται εδώ μένει μυστικό μεταξύ μας. Επαγγελματικό απόρρητο. Οι κύριοι και οι κυρίες που είναι εδώ κάνουν την ίδια δουλειά, είναι ψυχαναλυτές και ψυχαναλύτριες. Δεσμεύονται και αυτοί από το απόρρητο. Είναι εδώ μαζί μου, στη διάθεσή σου, για σένα, και χάρη σ' εσένα μαθαίνουν να ακούνε καλύτερα άλλα παιδιά που βρίσκονται σε θεραπεία μαζί τους...».

Η αμεσότητα του λόγου της και η αντιμετώπιση ενός τόσο μικρού παιδιού ως ενήλικα, κάτι που αντικατοπτρίζει τη θεωρία της, ότι δηλαδή τα παιδιά νιώθουν και καταλαβαίνουν τα πάντα, μάς διδάσκει, μάς μαθαίνει να κατανοούμε τα παιδιά και να μπορούμε να επικοινωνούμε μαζί τους.

Ακολουθώντας τον δρόμο των Μόργκενστερν και

Σοκόλνικα, των πρώτων σημαντικότερων ψυχαναλυτριών που απασχολήθηκαν με παιδιά, η F. Dolto έδωσε την ώθηση ώστε το ψυχαναλυτικό κίνημα να πάρει μεγάλες διαστάσεις στη Γαλλία.

Οπως χαρακτηριστικά αναφέρει η S. Turkle⁵, στα τέλη της δεκαετίας του '50 υπήρχαν περίπου 150 ψυχαναλυτές στη Γαλλία, ενώ περίπου τριάντα χρόνια αργότερα υπολογίζονταν γύρω στις 150.000. Φυσικά, το ψυχαναλυτικό κίνημα πέρασε πολλές περιπέτειες στη Γαλλία και δεν ήταν λίγες οι φορές που η F. Dolto μαζί με τον Lacan διαφώνησαν με την κεντρική γραμμή. Ομως η συνεισφορά τους ήταν τεράστια.

Η σημασία της κατανόησης της «γλώσσας» των παιδιών ως δομικού στοιχείου της επικοινωνίας μας με αυτά

Ο στόχος στην ψυχανάλυση των παιδιών, σύμφωνα με τη F. Dolto, είναι η αναγνώριση της αλήθειας της επιθυμίας που εκφράζεται, καθώς και το ψάξιμο για να βρούμε τι ακριβώς από την επιθυμία αυτή επαναλαμβάνει το παιδί και δεν μπόρεσε να το εκφράσει στο καθημερινό περιβάλλον του. Βασική προϋπόθεση αυτής της αναγνώρισης είναι η κατανόηση της εκφραστικής γλώσσας του παιδιού⁶.

Ο άνθρωπος διαθέτει διάφορους τρόπους έκφρασης πέρα από την ομιλία. Η ομιλία πολλές φορές περιέχει τέτοια υποκρισία, που τα παιδιά δεν μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν για να μιλήσουν γνήσια, αφού για αυτά η ομιλία είναι ψέμα. Το παιδί μπορεί να εκφράσει το περιεχόμενο της φαντασίωσής του με χειρονομίες, πόζες, σχέδια, με πλαστελίνη ή με μουσική. Αυτές οι ξεχωριστές εναλλακτικές εκφράσεις γίνονται από τη βρεφική ηλικία. Ακόμη και οι μορφασμοί που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα παιδί που αρνείται την επικοινωνία είναι απόρροια των αναπαραστάσεων που έχει μέσα του⁷.

Εδώ ακριβώς ο ρόλος του παιχνιδιού, ως μέσου έκφρασης και εκτίμησης των εσωτερικών συγκρούσεων του παιδιού, αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

Η F. Dolto αναφέρει την περίπτωση ενός μικρού κοριτσιού το οποίο παίζοντας τον «έμπορο – πελάτη» παρουσίαζε πολλά στοιχεία του στοματικού και πρωκτικού σταδίου της ανάπτυξής του. Ελεγε ότι θα υποδυόταν τον χασάπη (στα γαλλικά boucher, ενώ bouchée σημαίνει βουλωμένη) και η ψυχαναλύτρια θα ήταν ο

πελάτης. Μέσα από το παιχνίδι της εκφραζόταν για ό,τι μπορεί να σήμαινε για αυτήν το παιχνίδι σε σχέση με τον εαυτό της⁶.

Αξιοσημείωτη είναι η επικοινωνία και οι τρόποι της στα μωρά. Μάλιστα επικοινωνούν μεταξύ τους πολύ πιο άνετα από ό,τι με τη μητέρα τους. Έχουν τις ίδιες ακουστικές συχνότητες και παρόμοιες φαντασιώσεις.

Όταν μια μητέρα μπαίνει στον χώρο όπου βρίσκονται μωρά μεταξύ τους, η ομήγυρη σωπαίνει. Αυτό δηλώνει ότι τα μωρά έχουν τα μέσα να ανταλλάσσουν τις φαντασιώσεις τους μεταξύ τους, κάτι που οι μητέρες τους, χωρίς να το ξέρουν, ήδη τους το απαγορεύουν. Η απαγόρευση αυτή συμβαίνει γιατί τους ζητούν πραγματικότητα ή γιατί τους επιβάλλουν τις δικές τους φαντασιώσεις, που βέβαια είναι πολύ διαφορετικές από αυτές που τα βρέφη ανταλλάσσουν μεταξύ τους.

Στη μεταξύ τους επικοινωνία βρίσκουν κάποιον του επιπέδου τους, οπότε αυτό που πρέπει να κάνει ένας ψυχαναλυτής δεν είναι άλλο από το να έρθει στο επίπεδό τους, χωρίς όμως να παρεμβάλλει τις προσωπικές του φαντασιώσεις⁶.

Με την κατανόηση της γλώσσας των παιδιών βοηθούμε στην έκφρασή τους και στην αρμονική συνύπαρξη της φαντασίας και της πραγματικότητάς τους, που σε παθολογικές καταστάσεις βρίσκεται σε αντίφαση. Οπως τονίζει η F. Dolto, τα πάντα είναι γλώσσα⁷.

Η συμβολική έκφραση της γλώσσας των ψυχωσικών και οι αιτιολογημένες εκφράσεις της

Η προσέγγιση ενός ψυχωσικού ατόμου, ιδιαίτερα αν αυτό είναι παιδικής ή εφηβικής ηλικίας, είναι κάτι εξαιρετικά δύσκολο. Η F. Dolto, προσπαθώντας να κατανοήσει τη φύση της συμπεριφοράς του, τονίζει ότι οι όποιες μεταβολές στις εσωτερικές του εντάσεις υπόκεινται λιγότερο σε αισθητηριακές αντιλήψεις από το περιβάλλον, παρά σε αντιλήψεις προερχόμενες από συγκινησιακές καταστάσεις χωρίς σηματοδότηση, αλλά και χωρίς κατάλληλη γλώσσα να τις εκφράσει.

Οι εκφράσεις τους λοιπόν, αν και φαίνονται αναιτιολόγητες, είναι απόλυτα αιτιολογημένες. Η «γλώσσα» τους, ως μια ευρύτερη συμβολική έκφραση των εσωτερικών τους τάσεων, δεν αποβλέπει στη μετάδοση των συγκινήσεών τους στους άλλους.

Από μέσο επικοινωνίας δηλαδή, μετατρέπεται σε

μέσο προστατευτικής απομόνωσης, που η παρουσία του άλλου δεν μπορεί να μεταβάλει. Μάλιστα η παρουσία του άλλου προκαλεί ιδιαίτερους κινδύνους σε έναν ψυχωσικό, όσο περισσότερο θέλουμε να δημιουργήσουμε μαζί του μια επαφή που εκείνος αποφεύγει.

Η ιδιαίτερη σημαντικότητα αυτών των απόψεων συνίσταται στο ότι, αν κατορθώσουμε να εκφράσουμε ακριβέστερα τι αντιλαμβανόμαστε για αυτούς, σε μια γλώσσα κοντινή με τη δική τους, τότε θα έχουμε δομήσει, όπως ισχυρίζεται η F. Dolto, ένα πεδίο επικοινωνίας.

Όταν ένας ψυχωσικός αντιδρά στερεότυπα μπροστά μας ή δεν αντιδρά, αυτό δεν σημαίνει μια αντιληπτική μη δεκτικότητα, αλλά μάλλον την ενεργητική εκμηδένισή της. Πρέπει να εκτιμηθεί ιδιαίτερα η επιφύλαξη που μπορεί να εκφράσει ο ασθενής, ιδιαίτερα αν είναι νεαρής ηλικίας.

Οι όποιες, έστω και ελάχιστες, αλλαγές στη συμπεριφορά του στις επόμενες συναντήσεις, όπως συνέβη στην περίπτωση Ντομινίκ, είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τον ψυχαναλυτή. Δηλώνεται έτσι η απαρχή μιας «γλώσσας» και αποτελεί προοίμιο μιας πιθανής επικοινωνίας.

Η αισθητηριακή προσέγγιση της ψύχωσης και η αναπτυξιακή – εξελικτική δυναμική της

Η δομική διαφοροποίηση των νευρωσικών νόσων

Η ψύχωση, θεωρεί η F. Dolto, είναι μια φθοροποιός εξέλιξη, που οφείλεται στις προβολές που δέχεται κάποιος ο οποίος συμπεριφέρεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο.

Όταν βλέπουμε να συμπεριφέρεται κάποιος με έναν τρόπο που από την κοινωνία χαρακτηρίζεται «τρελός», δεν θέλουμε να έχουμε σχέσεις μαζί του, δεν έχουμε έστω την ίδια ποιότητα σχέσεων που έχουμε με τους άλλους.

Η ψύχωση δεν είναι ζήτημα δομής προσωπικότητας. Είναι έκφραση απελπισίας, όταν δεν έχεις κάποιον όμοιο απέναντί σου που να σε θεωρεί αξιαγάπητο, που να αναγνωρίζει τον εαυτό του σ' εσένα.

Αν καταφέρουμε να αισθανθούμε τον ψυχωσικό, τότε αυτός θα είναι πολύ λιγότερο ψυχωσικός και μπορεί να μπει στη διαδικασία να αποδεχθεί τη διαφορά ανάμεσα στο φαντασιακό και στην πραγματικότητα, η οποία είναι ένα φαντασιακό κοινό σε όλους τους άλ-

λους. Η έννοια του πραγματικού είναι πνευματικής, γνωστικής τάξης, αλλά η έννοια της πραγματικότητας είναι αισθητηριακής τάξης, είναι η «κοινή λογική».

Η διαφοροποιημένη αισθητηριακή προσέγγιση του ψυχωσικού γίνεται γιατί μεταβιβάζει σ' εμάς ότι είμαστε κάποιοι που δεν του επιτρέπουν να είναι όπως είναι και να αισθάνεται όπως αισθάνεται. Η ανάγκη προσαρμογής μας στη δική του αισθητηριακή πραγματικότητα αποτελεί το πρώτο επίπεδο σύγκλισης. Μετά, μπορούμε να μελετήσουμε τι του αφυπνίζει αυτή την πραγματικότητα, τι του θυμίζει, τι επιθυμία του γεννά κ.ά.

Αυτή η προσέγγιση δεν μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί μια συγκεκριμένη στρατηγική.

Αντίθετα, είναι μια άποψη ζωής, είναι μια ολόκληρη θεωρητική προσέγγιση που απλώς την ακολουθεί ο θεραπευτής.

Αν μπορούμε μέσα στη δική του αισθητηριακή πραγματικότητα, τότε μπορούμε να του δώσουμε βοήθεια για να αποκτήσει ξανά το δικαίωμα να υπάρχει από τότε που αρνήθηκε ότι οι ίδιες λέξεις με αυτές των άλλων μπορούσαν να λένε τις ίδιες αισθήσεις.

Ακόμη και σε επίπεδο πρόληψης των παιδικών ψυχώσεων μπορεί να βοηθήσει αυτή η προσέγγιση, γιατί μας κάνει φανερή τη διαστρεβλωμένη γλώσσα που υπήρχε από την παιδική ηλικία και τον ρόλο των γονέων του σε αυτό. Τα παιδιά είναι διαρκώς μέσα στη γλώσσα, ίσως ακόμη και πριν από τη γέννησή τους, και προσπαθούν να επικοινωνήσουν.

Κάποιες φορές αυτές οι ενέργειες επικοινωνίας τους, ιδιαίτερα αν είναι έξυπνες και συνθετότερες, μπορεί να μην γίνονται εύκολα κατανοητές. Τα ευαίσθητα παιδιά με πρόωρη ανάπτυξη, τα πιο πλούσια της κοινωνίας, είναι και τα πλέον εκτεθειμένα στον κίνδυνο να γίνουν καθυστερημένα, αυτιστικά, ψυχωσικά.

Αυτή η πρόωρη ανάπτυξη αναφέρεται στα παιδιά που από τη γέννησή τους ως τα τρία έτη παρουσίασαν σημάδια πρώιμης ωριμότητας, αλλά από ένα υπανάπτυκτο περιβάλλον αποθαρρύνθηκαν, γιατί κανείς δεν τα άκουγε και δεν τους απαντούσε.

Αποτέλεσμα ήταν να κλειστούν σε εσωτερικευμένη συμβολική λειτουργία όπου ρόλο σημαινόντων παίζουν οι συναντήσεις των αισθήσεων του σώματός τους με τις αισθήσεις, αντιλήψεις που έρχονται σε αυτά μέσω των αισθητηρίων οργάνων.

Αυτές οι συναντήσεις παίρνουν αξία σημαινόντων, λες και είναι λέξεις, έτσι ώστε αντικαθιστούν τη γλώσ-

σα, η οποία είναι κωδικοποιημένη μεταξύ των απέξω ενηλίκων.

Αντίθετα, στη νεύρωση υπάρχει διαφορετική βάση και πορεία. Στους μη ψυχωσικούς ανθρώπους η ζωή φτιάχνεται από αντιλήψεις που διασταυρώνονται μέσα στον ίδιο χρόνο, άλλοτε μέσα στον ίδιο χώρο, κάποτε μέσα στον ίδιο χωροχρόνο.

Ο φυσιολογικός αυτός άξονας μπορεί κάποιες φορές να δημιουργήσει και τη νεύρωση. Δηλαδή ο νευρωτικός ακολουθεί περίπου τη γενική γραμμή, υπάρχουν με άλλα λόγια στιγμές που έχει υπάρξει επιβεβαίωση ότι είναι η ίδια γραμμή με του διπλανού.

Οι ψυχωσικοί, όμως, δεν έχουν κώδικα που να τους επιτρέπει να γίνονται κατανοητοί. Ο δε προσδιορισμός τους σε μια δύσκολη στιγμή, γίνεται με το να επιστρέφουν σε έναν κώδικα του παρελθόντος, σε εποχή δηλαδή που δεν ήταν ακόμη φανερό ότι τους καταλάβαιναν.

Η έννοια της τριαδικής δομής της προσωπικότητας: παιδιά – γονείς

Η διαφωνία ανάμεσα στους γονείς προκαλεί μια αίσθηση για το παιδί της δικής του συνοχής και του δυναμισμού του.

Μπορεί μάλιστα στην εφηβεία να αρχίσει ανοιχτό πόλεμο με έναν από τους γονείς με το πρόσχημα ότι βλέπει τον άλλο δυστυχισμένο. Η F. Dolto τονίζει την έννοια της τριαδικότητας στη συγκρότηση του παιδιού στο πλαίσιο της οικογένειας.

Το παιδί αυτοτοποθετείται σε σχέση με τους δύο γονείς του σε ένα τριγωνικό σχήμα. Η έννοια του όρου «δυάδα μητέρα – παιδί» κατά τον Μπερζ, που συνεχίζεται για επτά, οκτώ ή εννέα μήνες στην εμβρυϊκή ζωή, δεν αποκλείει την τριαδικότητα, από τη στιγμή μάλιστα της σύλληψης. Αξιοσημείωτο είναι ότι από την εμβρυϊκή ακόμη ζωή το παιδί διακρίνει καλύτερα τη φωνή του πατέρα του, όταν μιλά στη μητέρα του, παρά τη δική της φωνή.

Υπάρχει, όμως, η τάση από πολλές μητέρες της μονοπώλησης του παιδιού τους, απομονώνοντας τον πατέρα, ιδιαίτερα σε περίπτωση που το παιδί είναι αρσενικό.

Υπάρχει βέβαια από τον πρώτο καιρό μια «ιδιαιτέρη» σχέση μητέρας – αγοριού.

Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του θηλασμού των πρώτων ημερών, αν ένας άντρας μπει στο δωμάτιο, το αγόρι δεν γυρίζει καθόλου προς τη μεριά του, ενώ αντίθετα το κορίτσι αφήνει τη θηλή και τον κοιτάζει. Η μητέρα για το αγόρι εκπροσωπεί ένα ασυνείδητο σεξουαλικό συμπλήρωμα. Η ανάγκη της τριαδικής συγκρότησης για το παιδί φαίνεται και στο παιχνίδι. Αν είναι αγόρι, ισορροπεί με το να έχει ένα φανταστικό φίλο, αγόρι, και ένα κορίτσι και να μιλάει στο αγόρι για το κορίτσι.

Αυτό είναι τριαδικότητα. Οποσδήποτε, όμως, η ασυνείδητη τριαδική σχέση γονέων – παιδιού μπορεί να οδηγήσει σε αποτελέσματα φαινομενικά αντιφατικά. Δηλαδή ένα υποκείμενο μπορεί να φτάσει σε διαστροφές σε σχέση με την ηθική, όταν δεν μπορέσει να βρει στον έξω κόσμο τα δύο πρόσωπα που θα αντιπροσώπευαν για αυτό την ασυνείδητη τριαδικότητα που υπήρχε στο ξεκίνημα της ζωής του. Είναι πολύ συχνές τέτοιες περιπτώσεις μετά από διαζύγιο. Είναι συγκεκριμένα οι περιπτώσεις των αγοριών που ζουν μόνο με τη μητέρα τους.

Η F. Dolto αναφέρει τις έννοιες των «τριών συνεισχειών» που υπάρχουν στη ζωή ενός παιδιού.

Η συνέχεια του σώματος, των συναισθημάτων και του κοινωνικού.

Το σώμα του παιδιού οικοδομήθηκε μέσα σε έναν ορισμένο χώρο και με τους γονείς του ως δομικά στοιχεία του χώρου αυτού. Αν οι γονείς φύγουν, τότε ο χώρος δεν θα είναι ο ίδιος και το παιδί δεν αναγνωρίζει το ίδιο του το σώμα μέσα σε αυτό το διαφοροποιημένο πλαίσιο.

Η διεργασία του διαζυγίου βέβαια, γίνεται πιο εύκολη όταν το παιδί μπορέσει να μείνει στον χώρο όπου ζούσαν ενωμένοι οι γονείς του.

Όταν το παιδί είναι σε μικρή ηλικία, δεν μπορεί να επιτύχει μια ικανοποιητική διεργασία κατανόησης του διαζυγίου, οπότε ο άμεσος αντίκτυπος είναι η αποδιοργάνωση των συναισθημάτων του.

Από την άλλη, ό,τι θα μπορεί να ισχύει για το πλαίσιο του σπιτιού του ισχύει και έξω από αυτό, όπως για παράδειγμα στο σχολείο. Η ασυνέχεια του κοινωνικού είναι εμφανής ιδιαίτερα όταν το παιδί αναγκαστεί να αλλάξει σχολείο και το συγκροτημένο ήδη κοινωνικό από τον δάσκαλό του και τους συμμαθητές του κλονίζεται.

Η συμβολή της Françoise Dolto στην επικοινωνία μας με τα παιδιά

Χάρη στη F. Dolto, ισχυρίζεται η Ε. Κούκη⁴, τα παιδιά, όποια και αν είναι η ηλικία τους, παύουν να είναι ανήλικα ως προς τον ψυχικό τους πόνο, την ευθύνη της επιθυμίας τους, τη γλώσσα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι σε μια διάλεξή της αναφέρεται³ ότι η πρώτη της κουβέντα ήταν ένας χαιρετισμός στον πιο μικρό ακροατή της, που θα πρέπει να ήταν επτά οκτώ μηνών.

Τα παιδιά, τονίζει η Ε. Κούκη⁴, είναι οι πιο εκπληκτικοί δέκτες της ασυνείδητης αντήχησης της γλώσσας. Με τα παιδιά, όσο μικρά κι αν είναι, από τη στιγμή κιόλας της γέννησής τους, πρέπει να επικοινωνούμε στη γλώσσα που μιλάμε και με το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε συνήθως.

Κυρίως πρέπει να λέμε ακριβώς αυτά που αισθανόμαστε, γιατί τα παιδιά, ακόμη και αν είναι 3 ή 4 μηνών, διαισθάνονται αμέσως το νόημα όσων τους λέμε. Τα λόγια της Dolto, υποστηρίζει η Κούκη, ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια της ψυχανάλυσης, και ίσως για να τα κατανοήσουμε πλήρως πρέπει να έχουμε περάσει και εμείς από ψυχανάλυση.

Η κατανόηση της γλώσσας των παιδιών, όμως, όταν δηλαδή αυτά είναι πομποί και όχι δέκτες, είναι η πιο σημαντική και δύσκολη διεργασία.

Για παράδειγμα¹¹ η λέξη *μπαμπάς* όπως την καταλαβαίνουμε εμείς εμφανίζεται, κατά την Dolto, αργότερα από το οιδιπόδειο, όταν έχει υπάρξει συνειδητοποίηση του ρόλου πατέρα – μητέρας ως γεννητόρων. Ο πατέρας, όμως, υπάρχει ως δεδομένο από την εμβρυϊκή ηλικία. Ο πατέρας και η μητέρα δεν μπορούν να υπάρχουν παρά μόνο ως αναφορά ο ένας προς τον άλλο στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης.

Σε αυτά τα πρώιμα στάδια η έννοια της λέξης *μπαμπάς* λέγεται αναφορικά με τη μητέρα ή τον πατέρα. Κάπως παραπλήσια εννοιολογική σημασία για εκείνη την περίοδο μπορεί να είχε και η λέξη *μαμά*.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Φ. Καραπάνου¹², η F. Dolto βρισκόταν σε διαρκή εγρήγορση κατά τη διάρκεια της κλινικής πράξης.

Εχοντας μεγάλη διαισθητική ικανότητα, διέκρινε κινήσεις, ανεπαίσθητες κάποτε, που επικύρωναν όσα της εμπιστευόταν το παιδί και τόνιζαν την ιδιαιτερότητα του λόγου του.

Ο λόγος των παιδιών πολλές φορές συνοδευόταν από λεπτές κινήσεις που καθρέφτιζαν σαν ομοιότυπο την αφήγησή του, ακόμη από επιφωνήματα και χειρονομίες, από στιγμιαίες στάσεις ή αλλαγές στην έκφραση του προσώπου.

Όλα αυτά τα στοιχεία, λεκτικά και μη, εδραιώνουν τον Άλλο ως υποκείμενο.

Η F. Dolto τα οικειοποιούνταν στη θεραπευτική της επαφή με έναν τρόπο προσωπικό, όπου η τεχνική προσεταιριζόταν μια διάθεση ανοικτή στην παραμικρή λεπτομέρεια.

Όμως, αναφέρει η Μ. Μπούρα¹³, αν όλες αυτές οι εκφράσεις και τα σημάδια πάψουν να λειτουργούν ως σημάδια ή δεν βρουν απάντηση, τότε το παιδί αισθάνεται μόνο του και οι εκφράσεις αυτές δεν επιτρέπουν την επικοινωνία με τη μητέρα, δεν είναι πια κώδικες επικοινωνίας μαζί της.

Συνδέονται τότε με τις φαντασιώσεις του και γίνονται εκφράσεις των φαντασιώσεων αυτών, ακατανόητα για τη μητέρα και το περιβάλλον. Οι εσωτερικές φυσιολογικές εντάσεις και ανάγκες λειτουργούν πάντα, αλλά χωρίς σημασία πια, χωρίς κατανοητά λόγια. Οι μιμικές που συνακολουθούν, αντί να δημιουργήσουν επικοινωνία, γίνονται ένα μέσο προστατευτικής απομόνωσης από το περιβάλλον.

Ανάλογη ουσιαστικά διαδικασία συμβαίνει και όταν το παιδί είναι δέκτης των ερεθισμάτων του περιβάλλοντος. Η F. Dolto θεωρεί¹⁴ ότι πολλές φορές ένας λόγος που δεν ειπώθηκε, που δεν διατυπώθηκε και που άφησε το παιδί μόνο με τα συναισθήματά του, αντιμέτωπο με την πραγματικότητα του θανάτου, εγκαταλείποντάς το μόνο και αντιμέτωπο με τις αρχαϊκές και προοιδιπόδειες φαντασιώσεις του, μπορεί να δημιουργήσει διαδικασίες ψυχοπαθολογίας. Αυτές οι διαδικασίες είναι που συντελούνται στο νευρωτικό και ιδιαίτερα στο ψυχωσικό παιδί¹³.

Εκεί ακριβώς, τονίζει η Μ. Μπούρα, υπάρχει η καταλυτική συμβολή της F. Dolto, η οποία μιλά για μια επικοινωνιακή σχέση δομημένη πάνω στη γλώσσα των παιδιών, η οποία όμως θα είναι σωστή και αυθεντική και για εμάς τους ίδιους.

Στο ψυχοθεραπευτικό πλαίσιο μιας ψυχαναλυτικής διαδικασίας εγκαθίσταται τότε μεταβίβαση και μια είσοδος ή μια ανάσταση στον κοινωνικό χώρο γίνεται δυνατή.

Για την F. Dolto, ολοκληρώνει η Μ. Μπούρα, κάθε άνθρωπος είναι ένα πλάσμα λόγου, που μιλάει όπως μπορεί, με τα συμπτώματά του, με τις αλλοπρόσαλλες εκφράσεις του ή με το παραλήρημά του, και που περιμένει κάποιον να αποκρυπτογραφήσει το μήνυμά του.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η συμβολή της Françoise Dolto και στο κλινικό νοσηλευτικό έργο είναι ιδιαίτερα ουσιώδης.

Η ανάγκη του να κατανοήσουμε περισσότερο και

καλύτερα τα παιδιά και να επικοινωνήσουμε μαζί τους, ιδιαίτερα αν βρισκόμαστε σε κλινικό πλαίσιο, είναι πρώτη για τη θεραπευτική τους αντιμετώπιση.

Αλλωστε, όπως αναφέρει η N. Zelikovsky¹⁵, η ξεχωριστή αντιμετώπιση των παιδιών χαρακτηρίζεται από την αναγνώριση των προσωπικών τους ηθικών, κοινωνικών και ψυχολογικών δικαιωμάτων. Και είναι δικαίωμά τους, η καλύτερη κατανόηση της γλώσσας τους, κάτι για το οποίο συνεισέφερε τα μέγιστα η Françoise Dolto.

Βιβλιογραφία

1. Βουδούρη Α. Françoise Dolto . Μια Ζωή στην Ακρόαση του Ασυνειδήτου. Τετράδια Ψυχιατρικής, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1989, 29: 79-84.
2. Τζαβάρας Θ. Françoise Dolto . Μια μεγάλη κυρία του αιώνα της ψυχανάλυσης. Ψυχολογικά Θέματα, 1989, 3(2): 160-163.
3. Τζώλα Θ. Διάλεξη της Françoise Dolto στο Γαλλικό Ινστιτούτο. Ψυχολογικά Θέματα, 1989, 3 (2): 137-153.
4. Κούκη Ε. Μνήμη Dolto Françoise. Ψυχολογικά Θέματα, 1989, 3 (2): 164-167.
5. Turkle S. Tough Love: An Introduction to Françoise Dolto's: When Parents Separate. Forthcoming, 1995, David R. Godine, Lincoln, MA.
6. Dolto F. Σεμινάριο Ψυχανάλυσης Παιδιών. Α' τόμος, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1989.
7. Dolto F. Σεμινάριο Ψυχανάλυσης Παιδιών. Β' τόμος. Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1992.
8. Dolto F. Η περίπτωση Ντομινίκ. Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα, 1977.
9. Dolto F. Αυτοπροσωπογραφία μιας Ψυχαναλύτριας. Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1998.
10. Dolto F. Όταν οι Γονείς χωρίζουν. Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα, 1993.
11. Ρήγα ΑΒ και Μπεχράκης ΘΕ. Μαρία Τ. Ιστορία Ζωής: Ψυχοβιογραφική Προσέγγιση. Εκδ. Δέσποινα Δ. Μαυρομαμάτη, Αθήνα, 1991, 170-171.
12. Τσαρμακλή Δ. και Καραπάνου Φ. Βίος και ακτινοβολία της Françoise Dolto. Ψυχολογικά Θέματα, 1989, 3 (2): 172-187.
13. Μπούρα Μ. Ζωντανή Μνήμη. Ψυχολογικά Θέματα, 1989, 3 (2): 168-171.
14. Ρήγα ΑΒ. Καρκίνος: Από τη Μητέρα στην Κόρη, η Δυναμική της Επανάληψης. Εκδ. Δέσποινα Δ. Μαυρομαμάτη, Αθήνα, 1991, 202.
15. Zelikovsky N: The Role of Paediatric Pre-operative Nurses based on Children's Rights. 2nd European Congress for Operating Room Nurses. Bergen, Norway, 11-14 May 2000.

Υποβλήθηκε για δημοσίευση: 27/8/2001

Εγκρίθηκε: 16/10/2001